वधः । इति मेदिनी ॥ समाधानम् । इति विश्वः ॥ लब्धम् । इति धरणिः ॥

समापन्नः, त्रि, (सम् + आ + पद् + क्तः ।) समाप्तः । प्राप्तः । क्लिष्टः । वधः । इति विश्वः ॥

समापिका, स्त्री, (समापयतीति । सम् + आप् + ण्वुल् । टापि अत इत्वम् ।) वाक्यसमापकक्रिया । तत्र तिबादयो भवन्ति । यथा । देवदत्तो गच्छति । क्वचित् क्त्वान्तादिपदेनापि वाक्यसमाप्तिः । यथा । नाम्ना दृष्टः शिवो जनैः । क्वचित् तव्यादन्तक्रियाया अपि वाक्यसमापकत्वम् । यथा । मया कां दिशं गन्तव्यम् । कार्दन्तिकी क्रिया असमापिका । तत्र शत्रादयो भवन्ति । यथा । गच्छन् भुङ्क्ते । भुञ्जन् व्रजति । इति व्याकरणटीका ॥

समापितं, त्रि, (सम् + आप् + णिच् + क्तः ।) कृतसमापनम् । यथा,—

"आरब्धं मलमासात् प्राक् यत् कर्म्म न समापितम् ।
आगते मलमासेऽपि तत् समाप्यं न संशयः ॥"
इति मलमासतत्त्वम् ॥

समाप्तः, त्रि, (सम् + आप् + क्तः ।) समापनप्राप्तः । समाप्तिविशिष्टः । यथा,—

"समाप्ते यदि जानीयान्मयैतदन्यथाकृतम् ।
यतस्तदन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

समाप्तालः, पुं, (समाप्ताय अलतीति । अल + अच् ।) पतिः । इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः ॥

समाप्तिः, स्त्री, (सम् + आप् + क्तिन् ।) अवसानम् । (यथा, कुमारे । ३ । २७ ।

"सद्यः प्रवालोद्गमचारुपत्रे
नीते समाप्तिं नवचूतबाणे ।
निवेशयामास मधुर्द्विरेफान्
नामाक्षराणीव मनोभवस्य ॥")

समर्थनम् । इति मेदिनी ॥ परिप्राप्तिः । इति शब्दरत्नावली ॥

समाप्तार्था, स्त्री, (समाप्ता अर्था यस्याः ।) समस्या । इति समासार्थशब्दटीकायां भरतः ॥

समाप्यं, त्रि, (सम् + आप् + ण्यत् ।) समापनीयम् । समापितव्यम् । अस्य प्रमाणं समापितशब्दे द्रष्टव्यम् ॥

समायोगः, पुं, (सम् + आ + युज + घञ् ।) संयोगः । (यथा, मनुः । ९ । ३३ ।

"क्षेत्रभूता स्मृता नारी बीजभूतः स्मृतः पुमान् ।
क्षेत्रबीजसमायोगात् सम्भवः सर्व्वदेहिनाम् ॥")

समवायः । प्रयोजनम् । इति मेदिनी ॥

समालम्बी [न्] पुं, (समालम्बते इति । सम् + आ + लम्ब + णिनिः ।) भूदण्डम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

समालम्भः, पुं (सम् + आ + लभ + घञ् । "उपसर्गात् खलघञोः ।" ७ । १ । ६७ । इति नुम् ।) कुङ्कुमादिविलेपनम् । इत्यमरः ॥ (यथा, महाभारते । १३ । १३१ । ९ ।

"गोरोचनासमालम्भो वचाहस्तश्च यो भवेत् ।
घृताक्षतञ्च यो दद्यात् मस्तके तत्परायणः ।
ये च मांसं न खादन्ति तान् शक्तुम हिंसितुम् ॥"

मारणम् । यथा, महाभारते । १२ । ३४ । २८ ।

"तथा पशुसमालम्भं नैव कुर्य्याच्च कारयेत् ॥")

समालम्भनं, क्ली, (सम् + आ + लभ + ल्युट् ।) कुङ्कुमादिविलेपनम् । तत्पर्य्यायः । विच्छित्तिः २ कषायः ३ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ समालम्भः ४ विलेपनम् ५ । इत्यमरः ॥ (यथा, रामायणे । ४ । २६ । २८ ।

"समालम्भनमादाय गोरोचनमनःशिलाम् ।
आजग्मुस्तत्र मुदिता वराः कन्याश्च षोडश ॥")

सम्यङ्मारणम् । सम्यक्स्पर्शनम् । यथा । अत ऊर्द्धमसमालम्भनमादशरात्रादिति गोभिलसूत्रम् ॥

समाली, स्त्री, कुसुमाकरः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

समावर्त्तनं, क्ली, (सम् + आ + वृत् + ल्युट् ।) वेदाध्ययनान्तरं गार्हस्थ्याधिकारप्रयोजकं कर्म्म । यथा । "अथ समावर्त्तनम् । ज्योतिषे । 'भौमभानुजयोर्वारे नक्षत्रे च व्रतोदिते । ताराचन्द्रविशुद्धौ च समावर्त्तनमिष्यते ॥' गोभिलः । अथाप्लवनम् । अथ व्रतानन्तरमाप्लवनं स्नानं कुर्य्यादिति शेषः । उत्तरतः पुरस्तादाचार्य्यकुलस्य परिव्रतं भवति । आचार्य्यगृहादुत्तरस्यां पूर्व्वस्यां वा स्नानार्थमाहृतं स्नानं कुर्य्यात् । अत्र प्रागग्रेषु दर्भेषु उदगाचार्य्य उपविशति तत्राहृते उदक् उदङ्मुखः प्राङ् ब्रह्मचार्य्युदगग्रेषु दर्भेषु । प्राङ् प्राङ्मुख उपविशतीत्यन्वयः । सर्व्वौषधिविर्फाण्डाभिरङ्गिरन्धवतीभिः शीतोष्णाभिराचार्य्योऽभिषिञ्चेत् । सर्व्वौषधयश्च ।

"व्रीहयः शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्षपास्तिलाः ।
यवाश्चौषधयः सप्त विपदो घ्नन्ति धारिताः ॥"

इति छन्दोगपरिशिष्टोक्तास्ताभिः सह या आपो विर्फाण्डा विपक्वा उष्णीकृतास्ताः सर्व्वौषधिविर्फाण्डास्ताभिरङ्गिरन्धवतीभिः चन्दनादिगन्धद्रव्ययुक्ताभिः शीतोष्णाभिः शीतोदकमिश्रिताभिरिति भट्टभाष्यम् ॥ स्वयमेव तु मन्त्रवर्णो भवति । इवशब्द एवार्थे । स्वयमेव ब्रह्मचारी आत्मानमभिषिञ्चेत् । आचार्य्यकर्त्तृकाभिषेकस्तु परमतो यतो मन्त्रवर्णा भवन्ति । मन्त्रवर्णः अभिषेकमन्त्रलिङ्गं तच्च तेनाहं मामभिषिञ्चामि इति तेन मामभिषिञ्चितमिति च । तद्विधिमाह । येऽप्स्वन्तरग्नयः प्रविष्टा इत्यपामञ्जलिमवसिञ्चति । येऽप्स्वन्तरग्नय इति मन्त्रेणकासामपामञ्जलिं ब्रह्मचारी अवसिञ्चति । क्व भूमौ कुतः अवसिञ्चति वचनात् । तमन्त्रस्याभिहितान् सृजामीति यदपामिति मन्त्रस्याभिहितान् सृजामि इति मन्त्रलिङ्गद्वयाच्च सर्व्वाधारत्वेन प्राप्तायां भूमौ त्यजति । यदपां घोरं यदपां क्रूरं यदपामशान्तमिति च । अपामञ्जलिमवसिञ्चतीति वर्त्तते चकारात् । यो रोचनस्मिह गृह्णामीत्यात्मानमभिषिञ्चति । प्रजानामपामञ्जलिना यो रोचन इति मन्त्रेण ब्रह्मचारी आत्मानमभिषिञ्चति । ओम् यशसे तेजते इति च । आत्मानमभिषिञ्चतीति वर्त्तते । येन स्त्रियमक्षत्वनमिति च । आत्मानमभिषिञ्चतीति वर्त्तते । तूष्णीं चतुर्थम् । आत्मानमभिषिञ्चतीति वर्त्तते । अभिषेकः शिरसि कर्त्तव्यः शिरः प्रधानमङ्गानामिति वचनात् । उपोत्थायादित्यमुपतिष्ठेत उद्यन् भ्राजभृष्टिभिरित्येतत्प्रभृतिमन्त्रेण । आचार्य्यसमीपादुत्थाय उद्यन्नित्येतत्प्रभृतिमन्त्रेण मा हिंसीरित्यन्तमन्त्रेणादित्यमुपतिष्ठेत उपाश्मन्त्रेण चेत्यात्मनेपदम् । मेखलामवमुञ्चते उदुत्तमं वरुणमिति । अवमुञ्चते अधस्तादवतारयति अवशब्दो अधस्तादर्थे । ब्राह्मणान् भोजयित्वा स्वयं भुक्त्वा केशश्मश्रुरोमनखानि वापयतीति शिखावर्ज्जम् । ब्राह्मणान् भोजयित्वा स्वयं भुक्त्वा नापितेन मुण्डयीत । अत्र शिखावर्ज्जमिति वचनात् प्राक् सशिखं वपनमिति दर्शयति । उक्तञ्च । सशिखं वपनं कार्य्यमस्नानात् ब्रह्मचारिणा इति । स्नात्वा अलङ्कृत्याहते वाससी परिधाय स्रजमावध्नीत शीरसि मयि रमस्वेति । अलङ्कृत्य कुण्डलादिनात्मानं योजयित्वा आहते ।

"ईषद्धौतं नवं शुभ्रं सदृशं यन्न धारितम् ।
आहतं तद्विजानीयात् सर्व्वकर्म्मसु पावनम् ॥"
इति वशिष्ठोक्तलक्षणे ।

ईषत् सूक्ष्मम् । न धारितं न परिधानादि कृतम् । स्रजं ग्रथितपुष्पं आवध्नीत शिरसीति शेषः । शीरसीति मन्त्रेण । नेत्री स्त्री नयतं मामित्युपानही । आवध्नीतेत्यनुवर्त्तते । उपानही चर्म्मपादुके योग्यत्वात् पादयोः । गन्धर्व्वोऽसीति मन्त्रेण वैणवं दण्डं गृह्णाति । वैणवं वंशप्रभवं गन्धर्व्वोऽसीति मन्त्रेण । आचार्य्यं सपरिषत्कमभ्येत्याचार्य्यपरिषदमीक्षते । यक्षमिव चक्षुषः प्रियो यो भूयासमिति । सपरिषत्कं शिष्यादिसभासहितं अभ्येत्याभिमुखेन गत्वा आचार्य्यं परिषदञ्चेक्षते यक्षमिति मन्त्रेण । उपोपविश्य मुख्यान् प्राणान् संस्पृशन् ओष्ठापिधाना नङ्गुलीति उपाचार्य्यसमीपे मुख्यान् प्राणान् मुखप्रभवान् वायून् संस्पृशन् स्नातकः । ओष्ठापिधानमिति मन्त्रं जपेत् । अत्रैनमाचार्य्योऽर्चयेत् । अत्रावसरे एनं स्नातकं विवाहोक्तवरार्हणविधिनार्चयेत् । तदग्रक्षौ गन्धपुष्पाभ्याम् । गोयुक्तं रथमुपक्रम्य पञ्चसौ कूवरवाक्रूराभिमृशेत् । वनस्पतिविडङ्गौ हि भूया इति । पञ्चसौ चक्रे । कूवरं रथिकस्थानम् । वाक्रूरं रथरेखेत्यर्थः । वनस्पतीति मन्त्रेणाभिमृशेत् स्पृशेत् । आस्था ते जयतु जेत्रानीत्यातिष्ठति । रथमारुह्य आस्था ते जयतु जेत्रानीति वन-